

Ручір Шарма

ЗЛЕТ І ЗАНЕПАД КРАЇН

**ХТО ВИГРАЄ ТА ПРОГРАЄ
НА СВІТОВІЙ АРЕНІ**

*Переклав з англійської
Андрій Іщенко*

«Наш формат» · Київ · 2018

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

ЗМІСТ

<i>Пролог. На волю</i>	7
<i>Вступ. Мінливість</i>	12
1. Люди мають значення	32
2. Круговорот життя	64
3. Добрі мільярдери, погані мільярдери	98
4. Загрози держави	132
5. Кому допомагає географія	163
6. Спочатку — заводи	195
7. Ціни на цибулю	224
8. Дешево — значить добре	249
9. Поцілунок боргу	281
10. Стежте за ажіотажем	310
11. Добрий, середній, потворний	336
<i>Подяки</i>	377
<i>Про методологію</i>	380
<i>Примітки</i>	381
<i>Бібліографія</i>	385

Пролог

НА ВОЛЮ

Останні двадцять п'ять років я щороку їздив на сафарі, до Індії або до Африки. Під час однієї подорожі до Африки я почув казку про царя, який посилав свого сина вчитися ритмів джунглів. У перший свій вихід до дикої природи на тлі дзижчання комах та співу пташок молодий принц зміг вирізнити тільки ревіння левів та трубний голос слонів. Хлопець ходив до джунглів знову і знову, — він почав розбирати менш помітні звуки; тепер він уже чув шурхотіння змії і биття крилець метелика. Цар наказав йому повертатися до джунглів, доки він зможе відчувати небезпеку у тиші і сподівання у сході сонця. Щоб бути гідним правителем, принц має вміти чути те, що не звучить.

Ритми джунглів дуже не схожі на ритми Нью-Йорка, де я живу, проте ця стара африканська казка цілком актуальна для світу, зміненого глобальною кризою 2008 року. Криза перевернула світ з ніг на голову, стала на перешкоді товарних і грошових потоків, спричинилася до політичних заворушень і сповільнила світову економіку. Стало тяжче розібрати, які країни процвітатимуть, а які зазнають невдачі у цих нових умовах. Ця книжка — про те, як відфільтрувати безглуздий галас, звертаючи увагу на чіткі сигнали, які вказують на майбутнє піднесення чи падіння країн. Це — спроба відтворити навчання принца для всіх зацікавлених глобальною економікою.

Люди зі світу глобальних фінансів часто вважають себе великими котами, хижачками, що розуміються на звуках і знаках економічних джунглів. Та в Африці відмінності між великими котами і всіма іншими швидко зникають. Щороку на рівнині Мара-Серенгеті, що в Кенії і Танзанії, понад мільйон антилоп гну проходять понад три тисячі кілометрів одним і тим самим маршрутом, незмінним протягом життя багатьох

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

покоління. Незграбні гну йдуть під дощем у компанії зебр і газелей, а за ними тінню рухаються леви, леопарди й гепарди.

Здається, в тому, щоб здобути поживу, для хижака немає нічого особливо складного. Проте леви відносно повільні і не можуть бігти довго, тому вони ловлять здобич менш ніж в одній спробі з п'яти. Гепарди бігають швидше, але оскільки вони менші та часто полюють поодинокі, то часто вимушені поступатися здобиччю конкурентам, що працюють групами. Менш ніж один гепард із десяти живе більше року. Для левів цей показник трохи кращий, але чимало левів-самців гинуть молодими у битвах за територію з іншими самцями. Колообіг життя і смерті однаково жорстокий для хижаків і жертв, і цей факт може дещо стримати потенційних левів світової економіки.

Відтоді як я вступив до цих джунглів, мене самого переймає постійний страх за власне виживання. У середині 1990-х років я став на стежку інвестування. Мені було двадцять із чимось років. Тоді США переживали економічний бум, а нові економіки вважалися чимось диким і екзотичним. У світі нових економік вирували кризи — у Мексиці, Таїланді, Росії, — що призводили до болісних рецесій та перетасовування рейтингів нових економік і списків лідерів країн. Пов'язані з усім цим збитки на світових ринках знищили багатьох інвесторів, зокрема й моїх знайомих — наставників, колег та друзів.

У ретроспективі падіння лідерів країн (і глобальних інвесторів) упирається в єдину закономірність. Спочатку вони йдуть шляхом, який веде до економічного чи фінансового успіху, але з часом цей шлях змінюється і веде до небезпеки. Так відбувалося під час криз у країнах, що розвиваються, в 1990-х роках, під час краху доткомів 2000–2001-го та ще раз — 2008-го. І кожного разу люди надто сильно звикали робити те, що вони робили у добрі часи, а потім земля тікала в них з-під ніг.

Цикли ринкової ейфорії і відчаю часто викликають появу кліше про «стадну поведінку», але навіть життя у джунглях є складнішим за цей стереотип. Антилоп гну веде певний різновид «ройового інтелекту», який забезпечує виживання групи — навіть ціною передчасної загибелі багатьох окремих її членів. Регулярні міграції гну описуються старими прислів'ями «добре, де нас немає» та «в далекому краї трава зеленіша», але річ у тому, що стадо таки має рацію стосовно того, де зеленіша трава. Воно йде за дощами, на північ до Кенії навесні та назад на північ до Танзанії восени.

Найбільш небезпечною мандрівка стає двічі на рік, при «форсуванні» річки Мари, яку стадо має долати вбхід, рухаючись на північ та

повертаючись назад на південь. Як правило, щоб уникнути нападів хижаків, стадо користується давньою системою раннього попередження — гучними криками бабунів, які сповіщають про наближення небезпеки. Однак ця система не працює на берегах Марі, де збираються десятки тисяч гну, а небезпеки наближаються впритул — крокодили, вирування повноводної після дощів ріки, леви у чагарниках на тому боці.

Антилопи опускають голови і, здається, усі разом починають «говорити». Їх добре упізнаване мукання-ревіння нагадує голоси численних аналітиків з Волл-стрит на засіданні, присвяченому розробці плану дій на майбутнє. Стадо чекає, поки якась антилопа не піде першою. Якщо ця тварина відступає, страх паралізує усіх, однак пам'ять довго не живе. За кілька хвилин робить спробу інша гну, і якщо вона входить у воду, за нею іде вся маса, багато тварин — прямо до щелеп хижаків і у смертельні вири. Загальні щорічні втрати поголів'я мандрівних гну оцінюються у 10%, і значна частина цих втрат припадає саме на перетин ріки.

Людей, що працюють на світових ринках від Нью-Йорка до Гонконгу, може затягувати у свій вир культура, запрограмована, як стадо гну, на перебування в постійному русі. Щодня фінансові столиці завалюють результатами досліджень, які змушують «стадо» переслідувати наступну «Велику штуку» чи тікати від наступної Великої корекції. Непоборний і несвідомий потяг до руху кожного сезону і кожного кварталу творить новий консенсус, імпульс, який тільки посилювався від початку світової фінансової кризи. Візьмімо 2015 рік. Протягом першого кварталу усі розмови зводилися до того, як зайти на зростаючий китайський фондовий ринок чи вийти з нього — тоді це здавалося гарантованим виграшем. Головна тема другого кварталу — Греція, яка буцімто має обрушити світову економіку, а в третьому кварталі усі перейнялися фінансовою панікою в Китаї. Іноді результати досліджень правильні, іноді вони хибні, але завжди вони тягнуть уперед, забуваючи, що було написано вчора і чому. Часом здається, що зміни головних тем не мають ні приводу, ні причини.

На Волл-стрит дуже люблять старі приказки про те, що виживають тільки параноїки та найбільш пристосовані. Я сформулював би це трохи по-іншому. Питання в тому, як поставити розумну параною на службу виживанню. Кожна криза вітається як оновлений заклик до дії, і чим глибша криза, тим дія несамовитіша. Після 2008-го страх великих втрат залишається таким потужним, що найбільші гравці на Волл-стріт прагнуть бачити прибутки не щороку, а щомісяця. Щоб не допустити жодного збиткового місяця, інвестиційні менеджери постійно здійснюють операції — навіть попри те, що нині прибутки з більшою імовірністю

отримують ті інвестори, що торгують менше, підтверджуючи правильність вислову одного жартівника, що «лїнь — це чеснота».

Влітку 2014 року, після багатьох сафарі, у Танзанії я вперше на власні очі побачив, як великий кіт ловить здобич. Якось увечері ми з друзями таки натрапили на гепарда, який, як сказав нам наш провідник, того дня вже двічі не зміг уполювати здобич. Наступні дві години гепард вичікував у невеликій ямці, відпочиваючи; починало темніти, напрям вітру змінився, тепер відносячи запах гепарда від самотнього джейрана. Коли настав час, гепард почав рухатися. Він повз дуже повільно, притискаючись до землі, невидимий у низькій траві савани, доки не досягнув відстані десь 50 метрів до своєї цілі. У цей момент він прискорився до 100 кілометрів на годину і — в останньому русі зигзагом, який тривав якусь частку секунди — завалив джейрана.

Більш промовистими за вибухове прискорення була непомітність і спокій, які йому передували. Великі коти запрограмовані на виживання шляхом заощадження енергії, а не її марнування у постійному русі. Найчастіше левів можна побачити, коли вони дрімають; відомо, що вони сплять від 18 до 20 годин на добу. Коли полювання великих котів закінчується успіхом, вони намагаються не витратити надто багато зусиль на сварки між собою за їжу. І вони не впадають у паніку з приводу регулярних змін погоди. Під час zalивних післяобідніх дощів, що випадають на рівнині Масаї-Мара у Кенії, я бачив, як дикі тварини зупиняються на місці і стоять як укопані — хижакі на відстані атаки від своїх жертв, — доки потоп скінчиться. Здається, вони інстинктивно розуміють, що зливи належать до загального нормального ритму життя, а паніка тільки поглибить хаос.

Найкращі майстри виживання у джунглях — це зовсім не коти. Першість в обороні належить неповоротким величезним вегетаріанцям — слонам і носорогам. Навіть лев'ячий прайд нечасто наважується напасати на семитонного слона, озброєного двометровими бивнями. Найкращі розвідники — напевно, антилопи, що мають мережі раннього оповіщення з бабуїнів і птахів. Найкращі мисливці — це, мабуть, гієни, які, незважаючи на поширену думку про них як про підлих сміттярів, посідають місце серед найуспішніших великих хижаків. На відміну від котів, гієни витривалі, вони здатні загнати практично будь-яку тварину, і вони не полюють переважно на старих і немічних. Полюючи зграями, у яких може бути до 60 особин, гієни нікого не бояться. Одного разу на рівнині Серенгеті я бачив, як лев'ячий прайд поступився здобиччю зграї з двох десятків наполегливих гієн.

На самому початку своєї кар'єри я на власному болісному досвіді переконався, що той, хто хоче прожити більше за п'ять років політичного й економічного циклу, які струшують світову економіку, мусить зтямити кілька законів джунглів. Не витрачай енергію на щоденні чи щоквартальні зміни показників. Пристосовуйся до мінливого ландшафту, не даючи власному «я» закрити шляхи до відходу. Звертай увагу на великі тенденції та пильнуй у вузьких місцях. Створюй систему ознак важливих змін, навіть якщо всі навколо почуваються зручно, йдучи за загальним потоком. Протягом останніх 25 років багато часу я провів у дорозі, намагаючись створити систему правил розпізнавання змін економічних умов.

Те, що підходить до виживання у джунглях і на Волл-стрит, так само підходить до виживання країн у світовій економіці. Єдиної зразкової моделі немає. Усі країни однаково вразливі до циклів підйомів і спадів, що кладуть край більшості історій потужного економічного зростання і, зрештою, перетворюють спринтерів-гепардів на виснажених котів. Хвилі кризи, що накочуються з глобальної кризи 2008 року, загальмували багато економік, слабких і сильних, розвинутих і тих, що розвиваються. Добре відомі закономірності економічного розвитку вказують на те, що нові зірки нової епохи, імовірно, з'являться серед країн, на які сьогодні не звертають уваги як на «сміттярів» і «неповоротких вегетаріанців», та піднесення яких починається без великого галасу. Тому, хто намагається зрозуміти піднесення і падіння країн, потрібно засвоїти, що світова економіка — це галасливі джунглі; стрімкі зростання, падіння і протести — нормальні явища. Далі ви познайомитеся з моїми настановами з приводу того, як розпізнати десять значущих ознак великих змін на краще і на гірше, навіть коли не чути жодного звуку.

ЛЮДИ МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ

ЧИ ЗБІЛЬШУЄТЬСЯ КІЛЬКІСТЬ
КВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ?

Спочатку мені не здавалося, що в повільному відновленні світової економіки після кризи аж так багато загадкового. Після 2008 року, коли глибока рецесія почалася у США, а невдовзі і по всьому світу, економісти стверджували, що відновлення буде повільним і болісним, тому що це — «системна криза», а не звичайна рецесія, і тоді мені це здавалося переконливим. Дослідження показували, що після кризи, яка руйнує фінансову систему, повільні темпи зростання зберігаються в економіці ще чотири-п'ять років після закінчення рецесії. Але ми нав рік за роком — п'ять, шість, сім, — а світова економіка і далі демонструвала гірші показники, ніж очікувалося. У 2015 році у світі все ще не було жодного великого регіону, де б економічне зростання повернулося до середнього докризового рівня. Я дійшов висновку, що таке повільне відновлення — явище ненормальне. І тут справді була загадка — де ж зростання, яке мало бути?

Економісти наводили багато причин, чому світова економіка відновлюється найповільніше за всю повоєнну історію. Більшість із таких пояснень ґрунтувалися на тому, що тяжка криза кредитування пригнічує попит — споживачі та підприємства всіма силами намагаються виплачувати борги і витратити якомога менше. Інші поклали провину за слабкість попиту на зростання нерівності в доходах, посилення законодавчих вимог до кредитної діяльності банків та на деякі інші посткризові симптоми. Хоча всі ці аргументи до певної міри можуть бути правильними, немає однозначних свідчень того, до якої міри зазначені чинники впливають на економічне зростання. У США є чіткі дані про те, що 2015 року споживчий попит повністю відновився: продаж нових автомобілів сягнув нового історичного максимуму, швидкими темпами скорочується

безробіття, однак показник зростання ВВП не відновився до докризового. Як це часто трапляється у добрих детективах, можливо, відгадку просто не там шукають.

Ми з колегами перенесли центр уваги з попиту на пропозицію, ту сторону економіки, що відповідає за забезпечення праці, капіталу і землі — основних факторів економічного зростання. І ми виявили несподіваного винуватця. Однією критично важливою причиною відсутності зростання, більше за всі інші чинники, було скорочення кількості людей працездатного віку. Це відкриття настільки не відповідало поширеним у суспільстві страхам заміни живих працівників роботами та штучним інтелектом, що спочатку в це було навіть важко повірити. Як може статися, що брак працівників становить проблему? Адже технології зробили живих працівників учорашнім днем? Але принаймні цього разу цифри не брешуть.

Зниження темпів зростання населення розпочалося до кризи 2008 року, і насправді саме цим можна значною мірою пояснити невтішні темпи післякризового відновлення. Як ми бачили, одним із простих способів оцінювання потенціалу економічного зростання є додавання зростання продуктивності і зростання кількості працівників. Обидва ці показники у глобальному масштабі скоротилися, та в уповільненні зростання продуктивності праці багато хто сумнівається: чимало експертів вважають, що офіційна статистика недооцінює роль новітніх цифрових технологій. У Сполучених Штатах, за офіційними даними, у період 1960–2005 років продуктивність щороку зростала в середньому на 2,2%, а після цього впала до лише 1,3% за останні десять років. Скорочення зростання населення було ще більшим, і сумнівів у цьому немає. За п'ять десятиліть, до 2005 року, кількість працівників у США зростала в середньому на 1,7% на рік, а от за останнє десятиліття ці темпи знизилися до 0,5% на рік. Коротко кажучи, найочевиднішою причиною відсутнього економічного зростання у США є приблизно 1% скорочення темпів зростання обсягу працівників, які, загалом, є похідною від зростання кількості осіб працездатного віку — від 15 до 64 років.

У світі досі живий страх перед черговими варіантами сценарію «бомби народонаселення», за якими кількість людей у певний момент перевищить обсяг харчів та інших ресурсів з нищівними результатами. Ці сценарії спираються на широко відомий прогноз ООН стосовно кількості населення світу 2050 року, згідно з яким населення зросте на 2,4 млрд осіб: з 7,3 млрд до 9,7 млрд. Число, близьке до 10 мільярдів, може здаватися страхітливим, однак насправді прогноз ООН враховує також і різке скорочення темпів зростання населення. Нині народжується набагато

КРУГОВОРТ ЖИТТЯ

ЧИ ГОТОВА КРАЇНА ПІДТРИМАТИ РЕФОРМАТОРА?

Сьогодні я думаю, що, мабуть, сприйняв запрошення виголосити «відверту думку» про майбутнє Росії занадто буквально. У жовтні 2010 року мені подзвонили з одного великого російського банку і сказали, що канцелярія голови уряду запрошує мене висвітлити цю тему на майбутній конференції, що має пройти в московському Центрі міжнародної торгівлі. На конференції я побачив велику вщерть заповнену залу, на сцені — Володимир Путін разом з іншими достойниками; зосібна, тут була міністр фінансів Франції Крістін Лагард. Коли настала моя черга виступати, я таки спробував бути відвертим — пригадав, що коли Путін обійняв посаду президента 2000 року, країна ще не оговталася від кількох криз кінця 1990-х років. Енергійні реформи Путіна, зокрема, єдина ставка податку на доходи 13%, допомогли наближенню спокійного й багатого періоду, під час якого середні доходи росіян зросли з 2 до 12 тисяч доларів.

Потім я звернувся до сьогодення й майбутнього і — в цей момент Лагард скося на мене подивилася — зауважив, що воно далеко не таке оптимістичне. Нині виклики, пов'язані із забезпеченням економічного зростання, змінилися, Росія перейшла до категорії країн із середніми доходами. Російська економіка втрачає імпульс розвитку головним чином через те, що їй не вдалося здійснити диверсифікацію, відійти від нафтогазової монополії, а на продовження «золотого дощу» від високих цін на енергоносії розраховувати не можна (протягом попереднього десятиліття саме ці надзвичайно високі ціни «закачали» у російську економіку 1,5 трлн доларів). Є стара приказка, зауважив я: багата країна робить багаті речі, а Росія, хоча вона потребує нових галузей промисловості, насправді має менше середніх і малих підприємств, ніж більшість країн, що розвиваються.

Виступаючи, я зауважив, що Путін дивився суворо і робив нотатки. Я тішив себе тим, що, напевно, він знайшов щось корисне у тому, що я говорив. Я не усвідомлював того, що конференція транслюється в прямому ефірі по російському телебаченню; також я не очікував, що наступного ранку посиплються гарячкові повідомлення з мого офісу в Нью-Йорку: «Що ти наробив?». У підконтрольних Кремлю новинах про конференцію мене називали невдячним гостем, який додав до бочки меду єдину ложку дьогтю. Мене засуджували: у російських новинах я був тим типом з Волл-стрит, гроші якого Росії були й задарма не потрібні. Того самого дня я із задоволенням поїхав з Москви.

Через кілька місяців на одному публічному форумі у США я мав можливість поговорити з колишнім президентом США Джорджем Бушем – старшим. Я запитав його, як змінився Путін після їхньої зустрічі 2001 року, коли Буш сказав, що він заглянув у душу російського президента і побачив людину, з якою можна мати справу. Буш відповів, що Путіна зіпсував успіх, що після швидкого піднесення російської економіки він став зухвалішим. Під час їхньої першої зустрічі Росія боролася із серйозною фінансовою кризою 1998 року, і Путін був невтомним у своїх реформаторських зусиллях, особливо в тому, що стосувалося виплати боргів Росії. Проте 2008 року він уже кепкував з американських іпотечних кредитів, які довели світ до фінансової кризи. Путін-прагматик поступився місцем Путіну-популісту, який почав марнувати заощадження Росії на заходи на зразок підвищення пенсій, і Путіну-націоналісту, який стверджував російську могутність у світі так, що це почало викликати побоювання нової холодної війни.

Думки Буша почали кристалізуватися у моєї свідомості у закономірність, на повторення якої я натрапляв раз у раз: навіть найперспективніші реформатори схильні з часом ставати жорсткими й зарозумілими, а це має надзвичайно важливі наслідки для економіки. Жертвами цього процесу старіння зрештою стали і деякі з найстійкіших «авторів» азійських економічних див. У 1970-х і 1980-х роках в Індонезії Сухарто був архітектором швидкого зростання — до того, як дедалі більша схильність лідера сприяти інтересам друзів і членів сім'ї не призвела до заворушень 1998 року у Джакарті, які поклали кінець його правлінню. У Малайзії Махатхір Мохамад був протягом 20 років лідером країни схожого економічного дива, однак 2003 року заколот у його власній партії теж привів до завершення періоду його правління. Навіть у момент моєї бесіди з Бушем той самий процес загинання відбувався в Туреччині, де прем'єр-міністр Реджеп Таїп Ердоган саме йшов шляхом від прагматичних реформ

ДОБРІ МІЛЬЯРДЕРИ, ПОГАНІ МІЛЬЯРДЕРИ

ЧИ ЗАГРОЖУЄ НЕРІВНІСТЬ ЗРОСТАННЮ?

Дедалі більший розрив між супербагатіями та рештою населення став питанням виняткової гостроти для усього світу ще до 2015-го. Однак жоден національний лідер не докладав до перерозподілу багатства таких агресивних зусиль, як президент Чилі Мішель Бачелет. Я прилетів до Сантьяго в квітні. Тоді прихильники Бачелет обіцяли «проїхатися бульдозером» по моделі ощадливого урядування та низьких податках, що зробили Чилі найбагатшим, але водночас одним із найбільш несправедливих суспільств у Латинській Америці. І Бачелет виконувала свої обіцянки. Засвоївши уроки студентських протестних рухів, які підірвали довіру до її попередника Себастьяна Піньєри, вона пропонувала посилити державне регулювання — збільшити видатки на допомогу бідним та підвищити податки для підприємств, спрямувавши їх на фінансування безкоштовної університетської освіти. Посадовці корпорацій, із якими я спілкувався, були так налякані підвищенням урядового втручання та вражені популістською риторикою Бачелет, що кардинально скоротили свої інвестиції в Чилі. Зі стрімким падінням інвестицій зростання ВВП знизилося до менш ніж 3% проти середнього показника в 6% під час правління Піньєри. Я подумав, що було б цікаво дізнатися, як ставиться до всеосяжної війни з нерівністю Піньєра — мільярдер, що заробив свої статки у бізнесі з кредитними картками.

Він повернувся до скромного офісу, захищеного в одному з непоказних хмарочосів Сантьяго, звідки й керував своїм багатством. Там не було охоронців та систем безпеки, як це заведено в багатьох латиноамериканських магнатів. І хоча Піньєра, здавалося, не надто переймався своєю безпекою, політика Бачелет його явно хвилювала. За його словами, для боротьби з нерівністю країні потрібно досягти двох цілей:

перерозподілу фінансового пирога та одночасного зростання — і під час його перебування на посаді Чилі досягла їх обох. Він стверджував, що насправді нерівність знизилася*, але недостатньо швидко, аби зупинити протести. Зараз Бачелет демонструє, як цілеспрямоване фокусування на перерозподілі багатства в добрі часи може вбити стійке зростання і зробити всіх біднішими. «Довга історія Латинської Америки, — казав мені Піньєра, — свідчить про те, що в добрі часи країни повертають ліворуч, а в погані — праворуч».

Ця картина знайома і поза межами Латинської Америки. Занадто часто в країнах, що розвиваються, обурення проти згуртованого владно-олігархічного класу приводило до влади полум'яних популістів, які сповідували політику перерозподілу, здатну дощенту спалити економіку. У крайніх випадках популісти-демагоги реквізують приватні підприємства та ферми на користь держави, забороняють іноземні інвестиції в країну, підвищують податки до задушливого рівня задля допомоги бідним, значно збільшують державний сектор та надміру вдаються до економічно неефективного субсидування, зокрема для здешевлення пального. Саме такі вбивчі стосовно до економічного зростання загальні підходи визначали порядок денний популістів у багатьох суспільствах зі значною нерівністю, включаючи постколоніальні, такі як Зімбабве Роберта Мугабе, Замбія Кеннета Каунда, Танзанія Джуліуса Ньєрере, Північна Корея Кім Ір Сена, Бангладеш Шейха Муджибура Рахмана і Пакистан Зульфікара Алі Бхутто.

Найсумнішими є приклади деяких африканських країн. Упродовж понад трьох десятиліть свого владарювання Мугабе дедалі агресивніше перерозподіляв власність старої білої еліти на користь чорної більшості, але занадто часто вигоду від цього отримувало його найближче оточення. 2000 року він почав примусово змінювати білих фермерів на нових чорношкірих власників, які здебільшого і гадки не мали, як вести фермерське господарство. Це призвело до обвалу сільськогосподарського виробництва та перетворило країну — експортера продовольства на чистого імпортера. Безробіття зросло до більш ніж 90 відсотків, а гіперінфляція була такою, що ціни подвоювалися кожні двадцять чотири години — криза завдала такого нищівного удару по вартості місцевої валюти, що вже незабаром одне куряче яйце коштувало мільярди зімбабвійських доларів, а один долар США — 35 квадрильйонів. Зрештою 2015 року Мугабе

* Піньєра перебував на посаді з 2010-го до початку 2014-го. За даними Світового банку, індекс нерівномірності Джині в Чилі знизився з 52 у 2009-му до 50,45 у 2013-му.

ЗАГРОЗИ ДЕРЖАВИ

ЯКИМ МАЄ БУТИ ДЕРЖАВНЕ ВТРУЧАННЯ:
БІЛЬШИМ ЧИ МЕНШИМ?

У 2011 році я був здивований тим, який галас здійняли навколо Пекінського консенсусу на щорічному саміті світової еліти в Давосі. Це словосполучення фіксувало переконання, що Китай обжене Сполучені Штати не тільки як найбільша економіка світу, а і як провідна світова економічна модель. У той час Сполучені Штати саме намагалися відновитись після кредитної кризи, яка три роки тому спричинила глобальну фінансову кризу. Безробіття у США все ще було високим, але уряд не вживав жодних заходів — його ніби паралізувало через партизанські війни між демократами та республіканцями. «Глухий кут» — саме так можна було схарактеризувати становище у Вашингтоні. Тим часом уряд Китаю відреагував на «створену американцями» кризу, перейшовши до дій, які може дозволити собі лише держава з однопартійною диктатурою. У 2010 році він вдався до масштабних нових витрат та кредитування, які підштовхували темпи зростання Китаю до майже двозначних цифр, а Сполучені Штати у той час майже не демонстрували зростання. Обговорення нового Пекінського консенсусу означало те, що багато країн переконалися в перевагах активної, авторитарної руки, що керує економікою, і що цей новий погляд витісняв старий Вашингтонський консенсус, який обстоював підтримку свободи на ринку, у торгівлі та політиці. «Піднесення державного капіталізму» стало темою низки книжок та журнальних передовиць у 2011 році.

Я дивився на це все дуже скептично. По-перше, осанну Китаю співали переважно європейські та американські політичні й ділові еліти, а не їхні колеги з країн, що розвиваються. Ще рік тому в єгипетському приморському місті Шарм-ель-Шейх я зустрівся з Гамалем Мубараком, сином невдовзі скинутого диктатора. Я запитав, чи відступить Єгипет від

процесу лібералізації, що його із запізненням розпочала влада. Він відповів, що майбутнє все ще за лібералізацією економіки в дусі Вашингтонського консенсусу, оскільки його країна на власному негативному досвіді переконалася, що державний контроль не працює.

У моїй рідній Індії розмови в ділових колах також точилися зовсім не навколо Пекінського консенсусу. Ішлося про зростання влади посередників, які влаштували засідання у Чайному лаунжі Тадж Мансінг, знакового готелю в центрі нашої столиці Делі. Упродовж тривалого часу цей Чайний лаунж був відомий як місце знайомства (із прицілом на перспективний шлюб) нащадків багатих родин, проте нині він став місцем зустрічі з такими собі посередниками, які могли посприяти в усуненні державних перешкод і затримок. За одним столиком сидів посередник, який міг вирішити питання купівлі землі державної власності; за іншим — хлопець, котрий допомагав зі справами, що застрягли в судах; ще за іншим — ділок, який міг прискорити надання державних банківських позик. Багато хто вважав цих персонажів наслідками гіпертрофованої бюрократії та класичним симптомом проблем, традиційно пов'язаних із державним капіталізмом. Перетворення такого місця, як Чайний лаунж, на своєрідний «тіньовий кабінет» було симптомом гниття у системі, що незабаром призведе до дискредитації тодішнього правлячого уряду Манмохана Сінгха.

Прихильне ставлення до державного капіталізму почало спадати лише після того, як багато хто з представників глобальних еліт втратив близько двох трильйонів доларів на його піднесенні. Загальна вартість фондових ринків країн, що розвиваються, знизилася з 11 трильйонів доларів США у 2008 році до приблизно 9 трильйонів доларів США у 2013 році, і *всі ці 2 трильйони доларів були втратами державних компаній*. Тим часом загальна ринкова вартість приватних компаній упродовж цього періоду була стійкою. Публіка в Давосі не лише говорила — чимало стратегічних інвесторів діяли, витрачаючи свої гроші на Пекінський консенсус шляхом купівлі великих пакетів акцій у державних компаніях Китаю та інших великих країн, що розвиваються, як-от Росія та Бразилія. Стійкість економіки Китаю та все більш популярна ідея про те, що його всевидяча держава може «командувати» сильним економічним зростанням, мали величезний вплив на психологію інвесторів. У 2008 році серед десяти найдорожчих світових компаній було п'ять державних, а 2003 року не було жодної. Найбільша китайська нафтова компанія, PetroChina, відсунула з першого місця ExxonMobil. Хіба це не було ще одним підтвердженням того, що командна економіка Китаю може бути вигіднішою, ніж вільна ринкова економіка Америки?